

De Groenendijk te Oosteind

Uitgave Heemkundegroep Ulendonc Oosteind, november 2005

Inhoudsopgave

Pagina:

Voorwoord	5
De Groenedijk op Oosteind	6
De Haven aan de Groenedijk	8
Borstlappenveer	13
Overslag van hooi in de Groenedijkse haven	17
Uit het dagboek van A.J. van den Noort	19
Leefdesdrama op de Groenedijk 26 januari 1876	26
De suikerfabriek nabij de Groenedijkse haven	28

28 dec. 1890

VOORWOORD

Als werkgroep heemkunde beogen we de interesse van onze dorpsbewoners en anderen voor de geschiedenis en rijke historie van ons mooie dorp Oosteind op te wekken en via exposities en publicaties ten tonele te brengen.

Dit jaar is gekozen voor de geschiedenis van de Groenendijk.

In 1854 schrijft Greg. Schrauwers, hij was dorpsonderwijzer te Gilze, het volgende: "Het gehucht Groenendijk 1 uur gaans oost van Oosterhout, bestaat uit 7 of 8 huizen, welke om de kom van de haven van dezelfde naam staan. De inwoners, wier getal 40 of 50 kan bedragen, bestaan meestal van scheepsvaart en handel".

Niet alleen de haven maar ook de latere grote suikerfabriek, het Borstlappenveer en vele andere zaken zijn interessant om deze weer eens te laten herleven.

Vandaar dit boekje als bijdrage bij de expositie. Moge het niet alleen uw kennis over Oosteind verrijken maar ook een uurtje leesgenot geven.

Wergroep Heemkunde Ulendonc
B. Sibon

Heden herdenkt Adrianus Koks aan den Groenendijk alhier, den dag zijner 50-jarige indiensttreding bij de Gebrs. van den Noort, waar hij steeds met de meeste plichtsbetrachting zijne werkzaamheden heelt vervuld. De man is nog kras en wij wenschen hem nog vele jaren toe om met denzelfden ijver en lust zijne betrekking waar te nemen.

8 mei 1926

DE GROENE DIJK OP OOSTEIND

De Groenendijk wordt in bronnen voor het eerst genoemd in het jaar 1349: tusschen den Gronendyck en die Dongha (Cart.Carthuizers 2,f90v). De op één na oudste vermelding komt ook uit het archief van de Karthuizers onder Geertruidenberg: beemde tusschen den Gruenendyck en de Dongha (Cart.Carthuizers 2,f91). In 1422 wordt de dijk ook vermeld: opter Grunedijke (NDV 1311, post 18), evenals in 1435: den gruenedyck (P 1255,D) en 1512 Aende groone dyc; aende gruene dyc (R 264,f7). In 1624 komen de volgende vermeldingen voor: Aenden Groenendijck, f42; tusschen den Gruenendijck ende Rijsdijck, f32v; aenden Gruenendyck ende Dongendyck, f88 (bron P 1259). Verder komt de naam in de archieven nog honderden of duizenden malen voor, meest al gruenendyck of gruyndyck.

Gruen, gruyen en groon zijn oude schrijfwijzen voor groen.

Een dijk kan in de Baronie twee dingen aanduiden: een water kerend lichaam in een alluviaal gebied, of een water hoger liggende weg tussen twee dorpen door de heide lopend. In de Groene Dijk hebben we duidelijk met een dijk te doen in de traditionele zin: een waterkerend lichaam, hier langs de Donge.

Groen kan duiden op de begroeiing; begroeid met gras, kruiden of in elk geval met groene gewassen. Ook kan de naam wijzen op het gebied waar de dijk naar toe liep, een groen weidegebied.

Groensraten en Groene Wegen zijn geenszins zeldzaam in de Baronie. In Teteringen vormt de Zwarte Dijk het verlengde van de Groenstraat, die bij de kerk van Teteringen naar het westen de Vucht in loopt. In Hulten kende men een Groene weg, evenals in Bavel, in de dorpsakker. Groene straten komen in vrijwel elk dorp voor; vaak liggen ze in de zogeheten dorpsakkers en zij het wegen die opvallen door de begroeiing met bv. Weegbree, Engels raaigras en andere tredplanten temidden van de vaak zwart geploegd liggende akkers. In Oosterhout vindt men een Groenstraat op Den Hout, te Dorst en nog een op de grens met Dongen. In de literatuur vindt men vaak de verklaring dat een groene straat een straat is die met gras begroeid is, lopende over braakliggend land, dit in verband met de driejaarlijkse wisselbouw. Zo verklaart men wel de Groeneweg te Noorderwijk, de Groenstraat te Ukkel, de Groeneweg te Wilrijk en de Groenstraat te Morkhoven.¹ Die driejaarlijkse wisselbouw hield in dat er op ongeveer 1/3 part van de dorpsakkers winterrogge verbouwd werd, op 1/3 van die dorpsakkers zomergraan en dat verder 1/3 part braak lag. Over die braakliggende grond liep aan die Groene straat of Groene weg. Een dergelijk regime kwam in de Baronie niet voor. Hier werd in de dorpsakker vooral roge verbouwd en was er geen sprake van braakliggen.

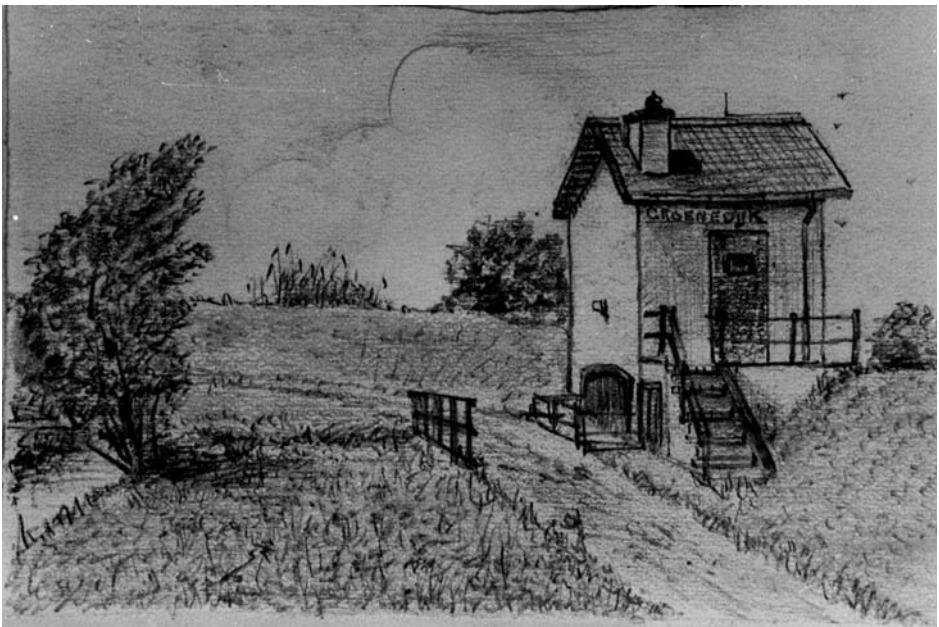
Samenvattend: de Groene Dijk op Oosteind is een gewone dijk langs een rivier, de Donge en is zo genoemd omdat hij met gras of andere groene planten begroeid was of omdat hij naar een groen gebied (de Willemspolder bestaande uit groene beemden met hooigras) liep.

P = Archieven van de rentmeesters van Prins Frederik en hun opvolgers, Rijksarchief Noord-Brabant

R = Schepenregister Oosterhout, berustend in Regionaal archief Tilburg

Cart.Carthuizers = Cartularium van de Carthuizers van het Hollandse Huis, berustend in het Rijksarchief NBr.

Bron± C.J.M. Buiks

DE HAVEN AAN DE GROENENDIJK

Enkele van onze oudste dorpsbewoners herinneren zich nog dat de Groenendijkse haven vol lag met schepen. Ruim 250 jaar is de Groenendijkse haven een plaats geweest van levendige bedrijvigheid. In Dagblad De Stem van 9 mei 1981 wordt melding gemaakt van het dichtschuiven van de laatste watergang van wat eens de Groenendijkse haven was. Dit in het kader van de ruilverkaveling.

Het belang van de Groenendijkse haven was niet zozeer een zaak voor Oosterhout maar meer voor Dongen. Dongen was in die tijd niet makkelijk te bereiken. Er waren geen behoorlijke aan- en afvoerwegen via het water. Van de rivier de Donge kwam men slechts tot aan 's Gravenmoer. Via de Dongevaart kon men wel goederen per schip aanvoeren tot Dongevaart, maar van Dongevaart naar Dongen bleef een bezwaarlijke afstand. In de natte jaargetijden waren de toen nog onverharde wegen, meestal nog vol kuilen en gaten, door de modder nauwelijks begaanbaar.

Ook moet er een losplaats bestaan hebben in die tijd bij het Borstlappenveer. Van hieruit ging men dan met paard en kar via de Groenendijk naar Dongen. Doch ook deze route was moeilijk begaanbaar in de winter. Er kwam nog bij dat de Groenendijk door de hoge vloed dikwijls onder water stond en ook hierdoor de weg in een modderpoel veranderde.

Voor de inwoners van Dongen zorgden deze ongemakken voor een enorme schade. Nog nijpender werd dit doordat in het rampjaar 1672 een groot deel van Dongen door de Franse troepen werd geplunderd en plat gebrand. Voor herstel en wederopbouw waren grote hoeveelheden bouwmaterialen zoals hout, stenen, plavuizen, stro, riet en o.a. dakpannen nodig. Daarom voelden Schout en Schepenen van Dongen wel voor de aanleg van een vaart langs de voet van de Groenendijk. Hierdoor hoefde men dan geen gebruik meer van de weg te maken en konden de aangevoerde goederen een stuk dichterbij worden gebracht.

Voor het graven van deze vaart moesten wel door de eigenaren van de grond, gelegen tussen de Groenendijk en de rivier de Donge, toestemming worden verleend. Deze eigenaren waren zeer welwillend en zegden toe "Uijt genegentheit ende begeerte" aan het dorpsbestuur van Dongen om aan de oostzijde van de Groenendijk een vaart te mogen laten graven van 20 voet breed. Al wordt het daardoor voor de gebruikers van de aan de geplande vaart grenzende gronden onmogelijk om via de Groenendijk toegang of uitweg te houden, toch stemden zij er in toe, dat het bestuur van Dongen ten

behoefte van de inwoners van hun dorp, dat werk zullen laten uitvoeren. Zelfs wordt door hen geen vergoeding geëist voor de grond die op deze wijze voor hen verloren raakt. Ook mag het dorpsbestuur van Dongen naast de te graven vaart een losplaats aanleggen alsmede een weg op de kade. De gronden die hierdoor voor de aanliggende grondeigenaren verloren gaan moet wel worden betaald. De kosten zijn hetzelfde als die men daar normaal voor grond betaalde. Er worden ook goede onderlinge afspraken gemaakt dat zij elkaar het recht van uitweg en doorgang verlenen, zodat in de toekomst via de Dongedijk toegang tot de gronden mogelijk wordt. Hier worden wel enige verplichtingen aan toegevoegd zoals: Koeien en paarden over de uitweg leiden en niet drijven om te voorkomen dat de koeien en paarden schade zouden kunnen toebrengen aan andermans grond of gewas. Tenslotte wordt bedongen, dat de eigenaren van de grond hun gewassen groeiend op hun landerijen via de vaart zullen mogen opvletten, zonder dat daar enig vaargeld voor hoeft te worden betaald. Een officiële akte van al deze toezeggingen en afspraken wordt opgemaakt en door ongeveer zestig personen ondertekend. (*) Met deze akte dient de magistraat van Dongen een rekest in bij de Nassause Domeinraad. Dit is nodig omdat het betreffende grondgebied waarbinnen de haven aangelegd moet worden, deel uitmaakt van de Nassause Domeinen.

Op 30 april 1675 verleent Prins Willem Hendrik van Oranje Nassau octrooi aan de magistraat van Dongen om de vaart te mogen aanleggen. In het octrooi wordt vrij nauwkeurig aangegeven waar en hoe de haven moet worden aangelegd. Ook de lengte van de vaart, te beginnen vanaf de Donge tot aan de weg van de Hoge Akker, wordt in het octrooi vastgelegd. Verder mag

er langs de vaart een trekweg worden aangelegd en aan het eind een loskade. Het octrooi komt bijna geheel met de tekst overeen waarin de grondeigenaren met het dorpsbestuur afspraken hebben gemaakt over verkrijging van de daarvoor benodigde gronden. Verder wordt er in het octrooi aangegeven welke maatregelen het dorpsbestuur kan nemen om niet allen de vaart aan te leggen maar ze ook te onderhouden. Het betreft voornamelijk de tarieven voor het heffen van havengeld.

Hier een opsomming van de tarieven die daarvoor zullen gelden:

- Elke geubel die invaart of uitvaart in de haven, moet eens per jaar 20 stuivers betalen. Grotere en kleinere vaartuigen betalen naar evenredigheid. Gedurende het hele verdere jaar heeft het vaartuig dan vrije toegang tot de haven.
- De schipper, aakleiders of veerleider van elk geladen vaartuig zal 20 stuivers daarvoor moeten betalen.
- Voor elke door een paard getrokken kar die in de haven wordt gelost of geladen, moet één stuiver en twee oort worden betaald. Wanneer de lading zuivere handelswaar betreft dan geldt een dubbel tarief.
- Iedere persoon of voor elk paard of elke koe die de haven aandoet wordt een oort stuiver in rekening gebracht. De bovenstaande tarieven gelden voor iedereen en alles, op welke plaats in de haven ook gelost of bevracht wordt.
- Zij die goederen, langer dan drie dagen, op de loswal laten liggen, moeten voor elke karrenvracht één stuiver per dag betalen. Is de lading na dertig dagen nog niet afgevoerd, dan wordt de lading verbeurd verklaard. De betreffende goederen zullen dan zonder enige rechtspleging ten behoeve van de haven worden verkocht.
- Zij die proberen om de betaling van het havengeld te ontduiken, verbeuren per keer 60 gulden. Van dit geld is eenderde bestemd voor het onderhoud van de haven, eenderde komt ten goede aan de schout, die de overtreder "inrekent", en eenderde deel is bestemd voor de aangever. Het havengeld dient vooraf betaald te worden.

Ook wordt verder in het octrooi aangegeven de bepalingen ter bescherming van de haven.

- Elke schipper van geubel, aak, pleit of schuit moet voor hij de haven binnenvaart de zeilen strijken, terwijl bij het uitvaren van de haven niet eerder een zeil gehesen mag worden, dan wanneer het vaartuig de rivier de Donge opvaart. Overtreding van deze regel wordt beboet met een bedrag van 12 gulden per keer.

Tenslotte besluit het octrooi nog met twee bepalingen, die niet direct het havengeld aangaan, waar het tariefstelling betreft.

- De grondeigenaren, die tot dan toe de onderhoudsplicht hebben ten aanzien van de Groenendijk, worden van deze plicht ontslagen. Wel worden zij schouwplichtig, d.w.z. onderhoudsplichtig voor de nieuwe uitweg de Dongedijk.
- De Domeinraad houdt zich het recht voor om de heffing van de voornoemde havengelden toe te eigenen aan de Domeinen, zonder dat daar enige tegenspraak in gegeven kan worden. Wel verplicht de Domeinraad zich om de kosten, die tot dan toe aan de haven gemaakt zijn, te vergoeden.

Wanneer het octrooi op 30 april 1675 door Prins Willem Hendrik van Oranje Nassau wordt verleend voor het aanleggen van de vaart met kade, maakt het bestuur van Oosterhout bezwaar. Omdat men niet blij is met een haven voor Dongen op Oosterhouts grondgebied probeert men de zaak dwars te zitten. Een van die bezwaren is dat men tegen de aanbesteding is van Dongen op Oosterhouts grondgebied. Verder is men bang voor een al te grote schade aan de aanliggende landerijen door het graven van de vaart.

Doch het bestuur van Dongen laat zich er niet door ontmoedigen en begon met de werkzaamheden. Het rekest dat ondertussen door Oosterhout op 28 mei 1675 was ingediend aan de Edel Mogende Heren van Raad en Rekening van Zijne Hoogheid beval het Dongens gemeentebestuur onmiddellijk de werkzaamheden op te schorten. De Dongenaren legden gehoorzaam het werk neer. Des te ijverig echter zetten zij zich aan het schrijven van een reactie op het Oosterhouts rekest. In plaats van een weerwoord op de Oosterhoutse argumenten op te stellen nodigden zij de Heren van de Raad en Rekening uit om ter plaatse de zaak te komen beoordelen. In dit schrijven van 2 juli 1675 (**) bepleitten de bestuurders van Dongen, dat met het schrijven van replieken, duplieken enzovoort onnodig veel tijd verspild zou worden. Daarom weerlegden zij het Oosterhoutse rekest "vervuld met abusievelijk ingrediënten" niet, maar verzochten zij de Raad om bij gelegenheid van de aanstaande verpachtingen van de tienden, als er toch afgevaardigden van de Raad in eigen persoon aanwezig zullen zijn, om dan ter plaatse aan de Groenendijk de partijen aan te horen, de situatie in ogenschouw te nemen en vervolgens te besluiten naar bevindingen van zaken. In hun rekest hadden die van Oosterhout immers ook te kennen gegeven, dat zij ter plaatse gewichtige argumenten konden aangeven, die tegen de aanleg van de haven spraken.

De griffier van de Raad, Buijsero, werd persoonlijk naar de verpachting van de tienden afgevaardigd. Buijsero was zo welwillend, om ter plaatse de situatie te gaan beoordelen. De "gewichtige" argumenten die het Oosterhouts bestuur beweerde te kunnen aanduiden, bleken er bij het bezoek van de grif-

fier Buijsero niet te zijn. In een nieuw rekest bood Dongen aan, de schade die eventueel zou worden aangericht aan de gronden van de aanliggende eigenaren te vergoeden.

Na het bezoek van de griffier Buijsero en het opnieuw ingediende rekest, stemden de Heren van de Raad op 12 maart 1676 met dit verzoek in, waarbij zij wel het aanbod om de eventuele schade te vergoeden, in hun beschikking overnamen en daarmee verplicht stelden. Zo kon definitief het werk beginnen.

Door de grote bedrijvigheid in de haven waren er een vijftal cafés waarin schippers hun borreltje dronken. 's Zondags bezochten ook veel boeren de cafés om er hun vertier te zoeken. In de drukke tijd moeten er rijen schepen hebben gelegen om de haven aan te doen. De drukste jaren zijn geweest van 1872 tot 1902. In deze periode heeft er nabij de Groenendijkse haven een suikerfabriek gestaan. De bieten en de steenkool werden door talloze schepen aangevoerd. Suiker, pulp en schuimaarde werden afgevoerd.

In het verslag van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Oosterhout uit het jaar 1895 is een opgave van schepen die in dat jaar de haven in- en uitvoeren.

Met het sluiten van de suikerfabriek in 1902 werd het ineens veel rustiger in de haven. Ook worden met de stoomtram, die sinds 1881 vanuit Breda - Oosterhout - Oosteind en Dongen reed, vele goederen vervoerd. Helemaal was het gedaan met de haven door het graven van het Wilhelminakanaal 1914 - 1916.

Wie nu langs de Groenendijk richting de rivier de Donge gaat ziet niets meer dat herinnert aan wat eens een plaats was vol leven en bedrijvigheid. Wat nog rest zijn de huizen die rond de haven zijn gebouwd en de plaats markeren van de eens zo levendige Groenendijkse haven in Oosteind.

J. Sibon

Geraadpleegde bronnen en literatuur:

(*) Oud administratief Dongen, inv. No 129.

(**) Gemeentearchief Dongen, inv. No 1348.

De Wazerweijen no. 11 en 13, uitgave Heemkunde Dongen.
Oosteind in vroeger dagen, A. Minjon.

Borstlappenveer

In het boekje dat onze Werkgroep uitgaf bij gelegenheid van de expositie 'Agrarisch Oosteind' werd in een der artikelen in alfabetische volgorde een aantal veldnamen opgesomd met hun betekenis. Bij de naam 'Borstlappenveer' vermeldde de schrijver: 'Hier lag vroeger een smokkelveer tussen de gewesten Holland en Brabant'.

Ik kan me voorstellen dat deze omschrijving als mysterieus wordt ervaren. Zelfs hoorde ik iemand in volle ernst beweren dat deze naam ontstaan was omdat de smokkelwaar als lappen op de borst werden gedragen... De waarheid is echter heel anders. Het veer is genoemd naar de familie Borstlap, die woonde op de noordelijke oever van de Donge ter hoogte van de boerderij van Quist. We zijn dan op het grondgebied van 's Gravenmoer.

I.

Wie was de familie Borstlap waarnaar het betreffende veer werd vernoemd en wat had deze familie met het veer uitstaande? Een ding is zeker: de leden van deze familie fungeerden niet als veerman!

De laatste loot van deze familie die in 's Gravenmoer woonachtig was, was Anthony Adriaenszoon Borstlap, die in 1672 in 's Gravenmoer werd geboren. Zijn vader en grootvader waren daar ook woonachtig en verdienden de kost als kleermaker. In de zgn. stamreeks van Commerina Borstlap (geb. op 14 mei 1873 in Brielle en overleden op 2 juni 1937 in Hoek van Holland) kunnen we de gehele dynastie Borstlap volgen.

II.

De eerder genoemde Anthony Adriaenszoon was het vierde kind uit het huwelijk van Adriaen Adamssen Borstlap met Adriaentje Anthoniusdr. de Leeuw. Adriaen Adamssen Borstlap werd rond 1645 in 's Gravenmoer geboren en overleed op 3 mei 1724 in Breda. Tien jaar eerder (om precies te zijn op 14 mei 1714) was zijn vrouw te 's Gravenmoer gestorven. De andere kinderen uit dit huwelijk waren:

- Adam, geboren rond 1666 in 's Gravenmoer en aldaar overleden op 10 juni 1720. Hij trouwde op 21 oktober 1689 met Cathalijn Theunisse van Balkum.
- Jacomijn werd rond 1667 in 's Gravenmoer geboren; meer is over haar niet bekend.
- Cornelia werd rond 1668 in 's Gravenmoer geboren en is op 24 januari 1733 te Breda overleden. Zij is in 1697 in Breda getrouwd met Dielis Gils.
- Adriaentje, die op 26 december 1673 in 's Gravenmoer werd gedoopt.
- Anna, die op 19 april 1677 in 's Gravenmoer werd gedoopt.
- Arien die op 3 september 1679 ook in 's Gravenmoer werd gedoopt.

Doordat Anthony Adriaenszoon uit 's Gravenmoer is vertrokken en de rest van het gezin kennelijk naar Breda is verhuisd, komt vanaf ongeveer 1700 de naam Borstlap in 's Gravenmoer niet meer voor.

III.

Adriaen Adamssen Borstlap (zie II) was de oudste zoon van Adam Adriaenssen Borstlap (IV) die rond 1615 is geboren en op 30 augustus 1696 in 's Gravenmoer is overleden. Ook hij was kleermaker van beroep en getrouwd met Anneke Janssen Geus, die al voor 1693 in 's Gravenmoer was overleden. Zij was een dochter van Jan Lambrecht Adriaenssen Geus en Jacoba Adriaen Cornelissen Pharo. Uit dit huwelijk zijn nog 4 kinderen bekend:

- Jan, die rond 1646 werd geboren en op 6 juli 1703 overleed. Deze was getrouwd met Elisabeth Stevens Blok, die op 8 september 1728 overleed.
- Willem, die ook kleermaker van beroep was en in 's Gravenmoer werd geboren. Hij was getrouwd met Maria Pauwels Sterrenborgh, die in Breda gedoopt was.
- Hester, die op 20 maart 1716 in 's Gravenmoer overleed.
- Dirck, die zich zelfs meesterkleermaker mocht noemen en die na 1723 in 's Gravenmoer is overleden. Hij was getrouwd met Maayke Robbrechts Pharo (ondertrouw op 26 mei 1670 in Oosterhout), die op 15 november 1723 in 's Gravenmoer is overleden.

IV.

Adam Adriaenssen Borstlap (zie III) mag gezien worden als de stamvader van het geslacht Borstlap. Hij werd rond 1590 geboren; de naam van zijn vrouw is niet bekend. Wel bekend zijn 2 zonen uit dit huwelijk:

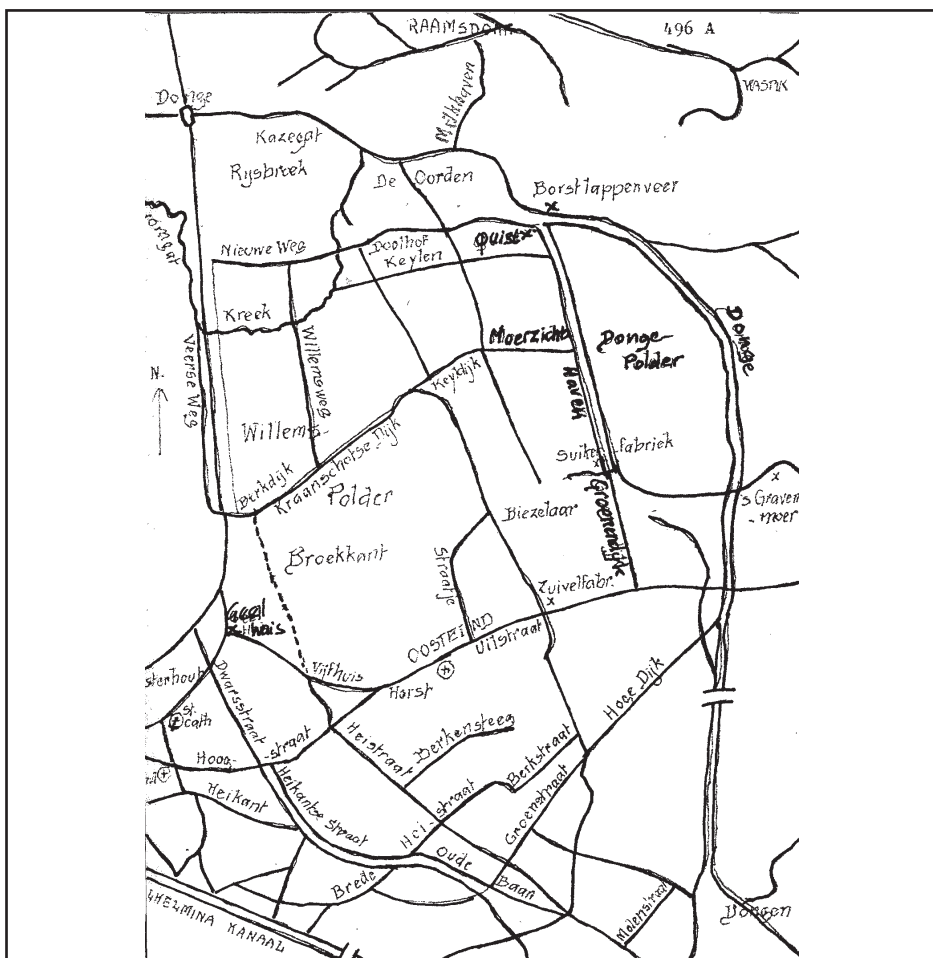
- Adriaen Adamssen Borstlap (zie III) en
- Mathijs, die geboren werd in 's Gravenmoer en gehuwd was met Maeyken Cornelissen Pharo.

De sub I vernoemde Anthony Adriaenszoon Borstlap vertrok dus naar Brielle en stierf aldaar vóór 13 februari 1733 omdat bekend is dat hij die dag te Brielle werd begraven. Hij was op 4 december 1695 getrouwd met Cornelia Pieterse Doene, een dochter van Pieter Doene. Uit dit huwelijk werden 6 kinderen geboren, waarvan geen enkel naar 's Gravenmoer terug keerde. Die kinderen waren:

- Adriana, gedoopt op 12 augustus 1696 te Brielle en aldaar begraven op 22 februari 1763. Zij was op 7 mei 1734 in Brielle getrouwd met Cornelis Geurts van Maanen, die als soldaat diende onder kapitein Groenestein.
- Pieter, gedoopt op 19 februari 1700 in Brielle en aldaar op 17 oktober 1782 overleden. Hij verdiende de kost als zeeloods en visser en was op 27 februari 1729 getrouwd met Wilhelmina van der Hart.
- Ary werd op 13 mei 1703 in Brielle gedoopt en overleed aldaar op 13 november 1747. Zijn bijnaam was 'De Kievit' en zijn beroep was.... veerman! Hij trouwde op 2 november 1732 met Geertruida Werelds, die geboren was in Breda. Na de dood van Ary hertrouwde zij in 1748 met Pieter Huysert die uit Ridderkerk afkomstig was.
- Lijsbeth, gedoopt op 5 september 1706 in Brielle en aldaar overleden op 26 juni 1709.
- Elisabeth, gedoopt 23 januari 1710 in Brielle en aldaar overleden op 25 februari 1740. Zij trouwde op 7 april 1733 met Joost Joosten, die ook als soldaat diende onder kapitein Groenestein.
- Cornelis werd op 25 februari 1714 gedoopt en overleed op 20 april 1750, beide in Brielle. Hij trouwde op 15 mei 1740 met Ariaantje Timmers, die geboortig was van Hellevoetsluis en op 23 november 1747 in Brielle werd begraven.

In de archieven van 's Gravenmoer wordt het Borstlappenveer nog enkele malen vernoemd. Zo is er archiefstuk 867 van 12 juni 1747. Het betreft de 'minuut van een brief van officier en schepenen van 's Gravenmoer aan de

Heer met het verzoek te bewerkstelligen dat de dam gelegd bij het verbroken verlaat in de 's Gravenmoerse Vaart nabij het Borstlappenveer zal worden verlaagd tot halve vloedhoogte'.

Het is niet na te gaan of het Borstlappenveer als officieel veer te boek heeft gestaan en gedurende welke periode dat wellicht was. In het 'Verslag van den toestand der Provincie Noordbrabant over 1927' wordt het in elk geval niet vermeld. Wel staat daarin te lezen dat de totale inkomsten van de Groenendijkse haven aan haven- en liggelden toen fl. 161,94 bedroegen en de uitgaven fl. 45,58, Omdat de toenmalige tarieven niet bekend zijn, zeggen deze bedragen nog niets over de mate waarin van de haven gebruik werd gemaakt.

Op met name de Zuid Hollandse eilanden leeft op de naam Borstlap nog steeds voort. Slechts weinige van de nazaten zullen van het bestaan van een Borstlappenveer weet hebben en nog minder zullen de plaats van het voormalige Borstlappenveer bezocht hebben...

Tini Koreman

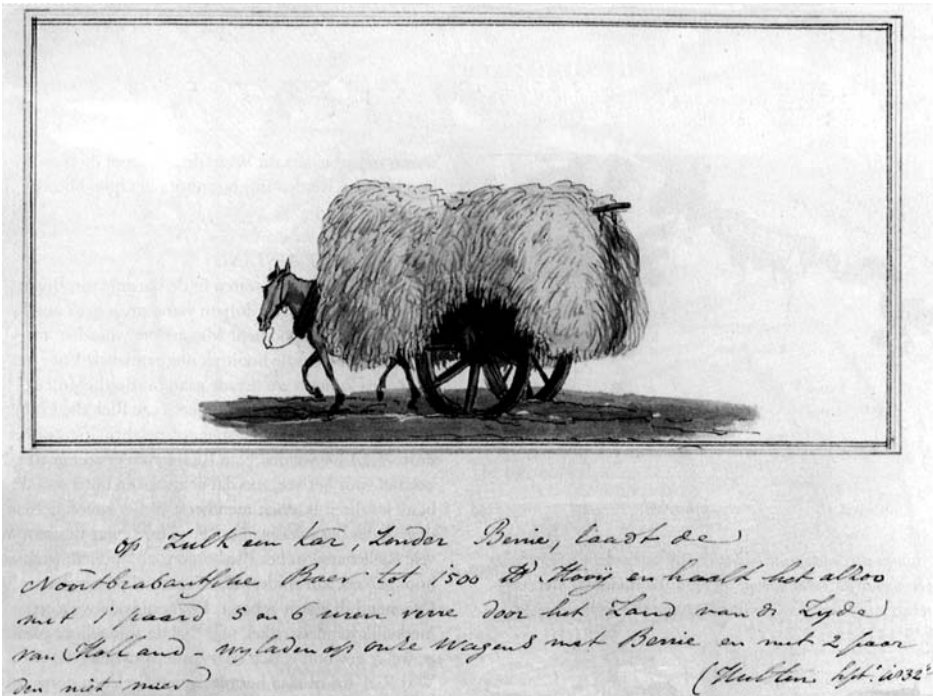
OVERSLAG VAN HOOI IN DE GROENENDIJKSE HAVEN

Dat de Groenendijkse haven ooit een centrum van bedrijvigheid was, dat weten we maar al te goed. We kunnen het ons nu niet meer voorstellen maar het was er destijds een drukte van belang.

Een van de activiteiten die er plaats vond was het aanvoeren van hooi wat door de boeren op de hogere, arme zandgronden, o.a. uit Riel gehooid was in de Biesbosch.

De reden waarom men dit lange transport voor lief nam was dat hooien op de hoge schrale zandgronden niet mogelijk was. Er was onvoldoende mest om de akkers te verbeteren en kunstmest kende men aanvankelijk nog niet. Dus om de wintervoorraad hooi op peil te brengen pachtte men op een lagere beemdenzone of graslandzone het land om daarvandaan het hooi te verkrijgen dat er nodig was.

In 'BRABANTS HEEM' nummer 2 van 2005 beschrijft de heer Jan van Eijck uitvoerig hoe een en ander in zijn werk ging. Het blijkt dat Riel wel zo ongeveer de verste plaats was waarheen het hooi werd vervoerd. Het moest wel

rendabel zijn. Jaarlijks trokken de boeren er op uit om op de door hen gepachte weiden te gaan hooien. Na 2 weken van noeste arbeid keerden ze huiswaarts met het hooi op schuiten geladen. Meester Schrauwen uit Gilze beschreef in 1828 hoe dat ging. *"Dit hooi wordt, na aldaar gereed gemaakt te zijn, met schepen te Oosterhout of aan den Groenendijk, drie uren van hier, aangebragt, vanwaar het dan met karren wordt afgehaald. Gij ziet te gelijk hieruit, dat het nogal moeite vereischt om het gebrek aan hooi-en weilanden te vergoeden. Ook zijn de onkosten daarop loopende niet gering"*.

Volgens de jaaropgave van de havenmeester van 1895 werden er in de Groenendijksehaven dat jaar totaal 1459 schepen gelost, waarvan er toen nog slechts 8 met 400 ton hooi. Vanuit de haven naar de boerderij werd het hooi per kar vervoerd. Van zo'n kar maakte kapitein D.T. Gevers van Endegeest in 1823 in Hulten een tekening. In het onderschrift geeft hij aan dat de Noord-Brabantse boer zo in 5 à 6 uur 1500 pond hooi naar huis weet te brengen. De route ging van de Groenendijk via Dongen, Rijen en Hulten naar Riel.

Het transport via de Groenendijksehaven zal tot ca. 1900 hebben plaats gevonden.

Wim Kruik

Bron: Brabants Heem nummer 2 2005

Uit het dagboek van A.J. van den Noort , oud bewoner van de Groenendijk

Adriaan v/d Noort leefde van 1795 tot 1878 en heeft een groot gedeelte van zijn leven aan de Groenendijk A9 gewoond, dit is volgens de huisnummering uit die tijd. Zijn huis moet gestaan hebben waar nu de fam. Kuipers woont op nr. 35. De kopie van het dagboek waarover de heemkunde Ulendonck beschikt, beschrijft de periode van 1836 tot 1867 . In dit dagboek noteerde hij wat er in zijn directe omgeving en in de rest van de wereld zich afspeelde. Hij putte hiervoor uit de Courant, uit verhalen van schippers die de Groenendijkse haven aandeden en uiteraard uit zijn eigen waarnemingen. Het geeft daarom een goede indruk hoe de mensen op de Groenendijk toen leefden en wat hun interesseerde. Sommige teksten zijn zo letterlijk mogelijk uit het dagboek over genomen.

Stamboom gegevens van A.J. van den Noort

Zijn ouders waren Johannes Adriaan van den Noort en Maria Timmermans. Zij kregen 5 zonen en 2 dochters.

- Adriaan (zie verder)
- Gerrit geboren 16/1/1796 en gestorven 19/1/1840.
- Johanna Cornelia geboren in 1798 en gestorven op 22/6/1859 . Zij was gehuwd met G.J. Wagemakers uit Waalwijk.
- Antonie geboren 28/8/1800 en overleden op 22/12/1844. Hij was gehuwd met Wilhelmina van der Linden geboren te Oosterhout op 28/12/1809.
- Maria, zij was geboren april 1803 en stierf 28/10/1857. Maria was gehuwd met Hendrik Hoefmans uit Riel.
- Joannes geboren op 22/6/1805 en overleden 22/12/1844, sterft op 22/12/1844. Hij trouwt op 14/1/1841 met Dimphna Verbunt geboren te Oosterhout op 18/11/1808.
- Bernardus geboren op 5/2/1809 en trouwt op 2/7/1840 met Anna Akkermans geboren 18/12/1809

A.J. v/d Noort is geboren 9/2/1795 en stierf op 30/5/1878

Hij trouwde op 9/2/1821 met Dingena J. Wagemakers geboren op 6/7/1799 te Raamsdonk en overleden 12/1/1883 te Oosterhout.

Zij kregen 5 zonen en 3 dochters

- Jan geboren 2/11/1821 te Waspik en gestorven op 15/2/1899 op de Groenendijk.
- Johanna geboren op de Groenendijk op 16/8/1823 en gestorven op 6/4/1891 te Haarlem
- Hendrik geboren 12/9/1825

- Betje geboren 24/11/1828 op de Groenendijk en gestorven 31/10/1846 te Oosterhout.
- Maria geboren 11/10/1830 en gestorven 1/7/1901. Zij was gehuwd met G. Klijs en kreeg minstens 1 zoon en 2 dochters. Zoontje Willem geboren 19/2/1861 en 15 mnd. oud gestorven op 19/6/1862. Later worden nog 2 dochters geboren nl. Dingena en Johanna geb. resp. op 14/4/1863 en 11/12/1864.
- Adriaan geboren 4/4/1833 en gestorven 18/2/1859.
- Gerrit geboren 26/6/1836 en gestorven 29/3/1899.
- Arnold geboren 23/6/1839 op de Groenedijk nr. A9 en gestorven 13/12/1884.

+ + +

BID VOOR DE ZIEL VAN ZALIGER

De Eerwaarde Zuster Maria,

IN DE WERELD

Joanna Cornelia van den Noort,

*geboren te Oosterhout (Groenendijk),
den 16 Augustus 1823,
voorzien van de III Sacramenten der sterfenden,
overleden in het St. Jacobs-Godshuis te
Haarlem, den 6ⁿ April 1891,
en begraven den 9ⁿ daaropvolgende op het R. K.
Kerkhof St. Bavo aldaar.*

Gelukkig de mensch, die door God geroepen, om zijne bezittingen en bloedverwanten te verlaten en alle narische banden te verbroken; bereidvaardig gehoorzaamt en zegt: Heer, in den eenvoud mijns harton breng ik U alles blijmoedig ten offer.

O heilige religioose staat, die den mensch aan de Engelen doet gelijken, hem welbehagelijk maakt aan God, schrikwekkend voor de duivelen en uchtigswaardig voor alle goddelozen!

Kom nu, bruid, van Jesus Christus, ontvang de kroon, welke de Heer u van eeuwigheid bereid heeft.

O, Maria, wie mijn hart altijd bemind, mijne tong altoos geprezen heeft, bid voor mij. — H. BONAVENT.

G E B E D.

O God, Wien het eigen is genadig te zijn en altijd te sparen, ontferm U over de ziel van uwe dienaar (en bruid), opdat zij, die op U gehoopt en in U geloofd heeft, ontgaan van de banden des sterfelijken levens moge overgaan tot het eeuwige leven. Door Jesus Christus, onzen Heer. Amen.

R. I. P.

H. J. Reijnen te Oosterhout.

Ik heb u een voorbeeld gegeven opdat gij zoudt
doen gelijk ik gedaan heb. Joan. XIII: 15.

+ + +

Bid voor de Ziel van Zaliger

JOANNES VAN DEN NOORT

*geboren te Waspik 2 November 1821 en
overleden te Oosteind 15 Februari 1899,
Weldoender der Kerk. Onderprefect der H. Familie,
Oud-lid van het Armbestuur.
Bediend van de laatste H.H. Sacramenten.*

Hoe zoet is het te sterven na eene gestadige gods-
vrucht gehad te hebben tot het hart van den genen,
die ons moet oordeelen. Gelukz. Marg. Maria,
Gelukkig de ziel, die Jesus, Maria en Joseph voor
vrienden heeft in dit leven en voor hulp en bij-
stand in het uur des doods. Thom. a Kemp.

Hij was oprecht en deugdzaam, godslienstig en
godvreezend... en bad gelukkig. Van jongs af in de
deugd geoeftend, was hij goed en zachtmoedig,
geschikt in zijne zeden. Job. I. Act. X. Mach XI.

Gij weet, o Heer, dat ik mijne ziel zuiver be-
waard heb... nooit heb ik mij onder de dartelen
gemengd, nooit heb ik gemeenschap gehouden met
degenen die lichtzinig in den omgang waren.

Tob. III: 16, 17.

O Maria, op U stelde ik mijn vertrouwen, hierin
leefde ik en in deze hoop ben ik gestorven.

H. Alph. de Lig.

Jesus, Maria, Joseph, ik geef U mijn hart en
mijne ziel.

Jesus, Maria, Joseph, staat mij bij in mijnen
doodstrijd.

Jesus, Maria, Joseph, laat mijne ziel bij U in
vrede rusten. (300 dagen afaaft.)

Mijn Jesus barmhartigheid. (100 dagen afaaft.)

R. I. P.

H. C. van der Aa & Zonen, Oosterhout.

Nakomelingen van zijn kinderen

Voor zover bekend kreeg alleen zijn dochter Maria, die getrouwd was met Govert Klijs, kinderen. Eerst kreeg zij een zoontje dat erg jong stierf en later kreeg zij nog minstens 2 dochters. (zie boven)

Zijn oudste dochter, Johanna, trad in het klooster.

Twee kinderen; Betje en Adriaan stierven op vrij jonge leeftijd resp. 17 en 25 jarige leeftijd.

Van Adriaan jr. is bekend dat die tijdens zijn verkering is gestorven. Kinderen heeft hij niet gehad.

Over verkering, huwelijk en/of kinderen van een van zijn andere zonen; Jan, Drik, Gerrit of Arnold is in het dagboek of in het bevolkingsregister niets terug te vinden. Dus we nemen aan dat ze er ook niet waren. Zeer waarschijnlijk is dus deze stam van de familie v/d Noort uitgestorven.

Zijn beroep(en)

Adriaan v/d Noort was een bedrijvig man. Hij was namelijk beurtman voor Dongen op Amsterdam(d.w.z. dat hij in opdracht van de gemeente Dongen een min of meer geregelde scheepvaart verbinding onderhield tussen de Groenendijkse haven en Amsterdam). Dit heeft hij gedaan van 1816 tot 1825. Waarom hij toen hiermee gestopt is, is onduidelijk. Verder was hij: Boer, Bakker, Winkelier, Handelaar o.a.in steenkool, Jager, Visser, Vernisstoker en niet te vergeten Schipper. Uit zijn aantekeningen blijkt dat zijn belangrijkste bezigheid was het in de vaart houden van zijn schepen en het runnen van zijn boerderij. In de beschreven periode had hij drie aken en een kleiner schip in de vaart, waarmee hij zijn zonen en enkele knechten de rivieren liet bevaaren. Op iedere aak werkten gemiddeld drie mensen. Naast zijn zonen en enkele knechten voeren op zijn schepen nog een paar neven. Ze hielden zich voornamelijk bezig met het transporteren van steenkool vanuit het Ruhr-gebied naar diverse bestemmingen (o.a. Zeeland, Rotterdam, plaatsen in de omgeving en niet te vergeten de Groenendijkse haven waar hijzelf een steenkool handel had). Verder vervoerde hij alles wat aangeboden werd om te vervoeren, dus ook agrarische gewassen zoals: riet en hooi die hij o.a. zelf verbouwde in de Biesbosch. Voor het werk op zijn land in de Biesbosch had hij ook geregeld "volk" in dienst, vooral tijdens de oogsttijd . Ergens in zijn dagboek vermeldt hij, bijvoorbeeld, dat er voor hem 9 mensen in de Biesbosch werkzaam waren om de oogst binnen te halen.

Voor zijn schepen had hij mooie namen bedacht nl.: de "Maria", de "Zuster Maria", die in 1862 vervangen wordt door "De Liefde" en de "5 Gebroeders". De naam voor het kleine schip wat hij in de vaart had, hebben we niet kunnen achterhalen.

Het weer

Een onderwerp waar hij in zijn dagboek veelvuldig over schrijft is het weer. Dat is natuurlijk vrij logisch, want de afhankelijkheid van het weer was in die tijd natuurlijk nog veel groter dan nu. Als er ijs op de rivieren lag kon er niet gevaren worden en als de wind slecht was geraakten zijn schepen moeilijk in het Ruhr-gebied. Als je zijn aantekeningen leest dan krijg je de indruk dat de meeste winters toen langer duurden, dan nu. Bovendien leken ze ook veelal strenger dan nu. Hij geeft geen temperatuurmetingen, maar hij schrijft in ver-

schillende jaren dat er met paard en kar de rivieren konden worden overgestoken. Ook beschrijft hij dat in 1838 op de Vaart, kinderen van Thomas Akkermans in bed bevroren. Op 4/2/1841 schrijft hij bv. dat er veel wind staat en dat het geweldig koud is. "Extra veel wind en geweldige vorst, het vriest in alle vertrekken van mijn huis, met hard te stoken, zelfs de inkt was in de keuken bevroren". Verder waren er regelmatig overstromingen en zorgde bliksem inslag voor brand.

In augustus 1856 schrijft hij in zijn dagboek over het onweer dat toen over midden Brabant is getrokken: "Nooit zo gehoord en nooit zo gezien, zo vele huizen in stukken en zoveel onweer". Hij beschrijft dan ook hoe groot de schade in de regio is: "Door geheel Dongen, mag ik zeggen circa geen één huis of het is enigszins beschadigd door de wind, honderde van bomen omgewaaid, op Oosteind ook vele huizen en bomen beschadigd". Zo gaat hij nog even verder met de toestand in 's Gravenmoer, Raamsdonk Waspik enz.. Hij schrijft ook dat er veel schepen in de problemen zijn geweest en dat hij zich tijdens het onweer ook veel zorgen heeft gemaakt over zijn zonen, die met zijn schepen onderweg waren.

Ook schrijft hij in zijn dagboek over de ramp met de veerboot uit Sprang Capelle, die tijdens een hevige storm in de avond van 28/5/1860 is vergaan ter hoogte van de Biesbosch. Het ging hier om een pleziervaart van Sprang Capelle naar Rotterdam op 2e pinksterdag. Bij deze ramp zijn volgens zijn aantekeningen circa 47 mensen verdrinken. Ongeveer 10 mensen zijn de andere morgen nog gered, zij hadden zich kunnen vastklampen aan de schoorsteen van het schip.

(Over deze scheepsramp heeft jl. 14 mei een artikel in De Stem gestaan)

Hij en de kerk

Adriaan was, net als de meeste mensen toen, een toegewijde katholiek. Hij was dan ook nauw betrokken bij het bouwen van de kerk hier in Oosteind (zoals we ook in het boekje over de kerk hebben kunnen aantonen) en daarna bij het verfraaien van die kerk. Hij meldt o.a. dat op 22/7/1857 het beeld van Johannes de Doper wordt geplaatst in de voorgevel van de kerk. Hij schrijft dat het beeld in Antwerpen gekocht is en daar uit steen gehouwen is. Op 20/7/1858 wordt de klok in de toren van de Oosteindse kerk gewijd door bisschop van Gendt, later in januari 1864 komt de bisschop nog eens terug om weer een klok te wijden. In dat zelfde jaar wordt ook het orgel in de kerk geplaatst. Adriaan v/d Noort heeft voor deze verfraaiingen van de kerk regelmatig zijn bijdrage geleverd. Hij kon dat ook doen want hij was een vermogend man, zoals al eerder vermeld had hij 4 schepen in de vaart.

Naast zijn schepen en zijn eigen boerderij bezat hij nog andere boerderijen, want hij schrijft in zijn dagboek over een brand op 1 maart 1856 op de

Hoogakker, waarbij twee boerderijen afbrandden nl. die van Wihelmus Blankers en die van Wijnant Ripsaat. Van deze laatste zegt hij dat die voor 1450 gulden was verzekerd en dat ze van hem was.

Hij heeft zich ook voor de arme mensen in de omgeving ingezet. Per 1/1/1854 was hij benoemd tot lid van het armen bestuur. Op een dag in het jaar 1858 maakte hij van de nood een deugd; hij schrijft: "Vanmorgen een beste kalfkoe bij mijn de hals afgesneden, door de kalfziekte, (in goede staat, zelfs vet). Welke wij de arme mensen hebben laten halen en uitgedeeld. Zij had waarde en gaf daags 16 à 18 liter melk".

Een 100-jarige

Op 25 januari 1863 schrijft hij over een opmerkelijk gebeuren.

Mevrouw Omen wordt namelijk 100 jaar, dat zou nu nog bijzonder zijn maar zeker in die tijd, hij schrijft:

"25 januari is de wed. J. Omen, van Vrachelen bij Oosterhout honderd jaar oud geworden, bij welk groot feest, haare jongste zoon de H. mis opdroeg op Den Hout bij Oosterhout. Die zoon is Willem J. Omen pastoor te Wagenberg en die werd bij gestaan door zijn neefs, twee zonen van zijn broers. De ene als pater redemptorist en de andere als kapelaan te Rozendaal en zijn zusters oudste zoon pastoor te Baarle Nassau, P.A. Key. Met deze pastoor W.J. Omen heb ik op de franse school geweest in 1810 en 1811 te Ravenstein. Zij heeft wel en gezond, met haar trouwkleed, de H. mis bijgewoond in de kerk".

Deze mevrouw Omen overleed op 101 jarige leeftijd op 4/9/1864.

Broer Jan

Ook toen waren er, blijkt uit zijn aantekeningen, wel eens problemen binnen families. Hier volgt daarvan een voorbeeld binnen de familie v/d Noort.

Adriaan schrijft op 14/1/1841: "Vandaag is mijn laatste ongetrouwde broer Jan zonder kennis of verzoeking van broers of zusters getrouwd. Zijn bij zijn gehuisde geweest meid van zijn, voorheen gekende speelpop of huishoudster, Mal !!?".

In juni van dat jaar schrijft hij: "Broer Jan betert zagjes aan in zijn trouw, maar men hoort anders niets !?!" . Aan hetgeen Adriaan opschrijft en de leestekens die hij er heel nadrukkelijk bij maakt kun je wel opmaken dat de familie niet blij was met dit huwelijk. Overigens heeft Jan niet erg lang kunnen genieten van zijn "speelpop", want Jan sterft op 22/12/1844. Wie zijn huishoudster (vrouw) is geweest vermeldt hij niet maar dat blijkt geweest te zijn Dimphna Verbunt (zie stamboom).

Pater Bernard en de volksmissies in die tijd

Vanaf 1836, de vestiging van de redemptoristen te Wittem, tot in de jaren 50 van de twintigste eeuw traden deze kloosterlingen alom in den lande op als leiders van missie bijeenkomsten. Deze bijeenkomsten die veel weg hadden van een collectief zuiverings ritueel, vonden plaats op verzoek van de bisschop of de plaatselijke pastoors. Zij duurden tien dagen en verliepen volgens een vast patroon. Eerst werden de lokale zonden breed uitgemeten, vervolgens het onheil en de verschikkingen van de hel die men over zich afriep, om op het dieptepunt het uitzicht te bieden op Gods barmhartigheid en vergevingsgezindheid als men het boetkleed aantrok en op het rechte pad van de deugd terugkeerde. Bijzonder succesvol in het beroeren van het gemoed was de volksmissionaris Bernard Hafkenscheid (1807-1865). Door zijn vermaarde predikingen groeide hij uit tot een legendarische volkspatroon.

Adriaan wijdt in zijn dagboek meerdere stukken aan deze pater Bernard, in 1842 maakt hij er voor de eerste keer melding van hij schrijft dan ondermeer. "Ik hoorde en zag zelf op 't eindige van zijn sermoen, dat de (halve kerk ja volk) hardop huilde en schreeuwde, bij zijn aanbidding en verzoek aan de Heere Jesus tot boetvaardigheid zijne volken, welke hij bedaarde door het hardop zingen. De kerk is alle diensten vol volk, buitengewoon 's avonds hangen de mensen op elkander". In mei 1844 is pater Bernard weer op bezoek. "Gisteren avond predikte de Eerwaarde pater Bernard van het laatste oordeel dat de kerk daverde en klonk! Van het gehuil der vrouwen en mannen." Aan het slot "Hij liet niet af Christus te smeken om vergiffenis voor alle volkszonden en misdaden en bidden ons alle, om tot bekering en biechtstoelen te naderen en onze zonden te belijden".

Het nieuwe pakhuis

Het is mei 1865 als hij schrijft: "Ik gaan een pakhuis bouwen rond in waalstenen, lang 66 voet, breed 34 voet met pannen gedekt, zowat 60.000 waalstenen. Voor steenkool pakhuis en stalling met zolder. Op 15 mei begonnen aan of bij mijn huis aan het bouwen van een pakhuis voor steenkolen, hooi, stal en vernis gewerkhuis. Behalve 5000 oude stenen heb ik bijgekocht 54000 grote waalstenen en nog niet genoeg denk ik ?? Nu 10 juni, half andere week (denk ik) balken leggen en richten. Ik heb 2 zaggers, 2 timmerlui, 2 opperlui, 3 metselaars en een bijloper somwijle. Op 22 juli pakhuis de pannen erop en 47 karre kolen erin gedaan".

Volgens zijn aantekeningen is een kar 20 mut.

Dit pakhuis staat nog steeds aan de zuidzijde van het pand Groenendijk nr. 35.

Hopelijk heeft dit artikel U een indruk gegeven hoe het leven er in het midden van de 19e eeuw uitzag aan de Groenendijk.

Bronvermelding:

Hoofdstuk over pater Bernard uit: Over roomse deugdzaamheid en burgerlijke beschaving.

Door: dr. Ton Thelen.

Aantekeningen uit het dagboek van A.J. van den Noort

Dit artikel is samengesteld door:

Piet v. Gorp

Bert Sibon

Heden overleed tot onze groote droefheid, na eene kortstondige ziekte, voorzien van de HH. Sacramenten der stervenden, mijne geliefde Echtgenoot, Moeder en Behuwdmoeder,

ANNA AKKERMANS,

in den ouderdom van 79 jaren.

B. J. VAN DE NOORT.
J. VAN DE NOORT, Miss. America.
G. VAN DE NOORT.
AUG. HOEVENAARS.
A. HOEVENAARS—VAN DE NOORT.
C. W. BROOS.
J. BROOS—VAN DE NOORT.

Oosterhout, (Groenendijk) 8 Jan. 1889.

17 jan. 1889

LIEFDESDRAMA OP DE GROENENDIJK 26 JANUARI 1876.

In de burgerlijke stand staat ingeschreven op 13 september 1816 als geboren Willem Weterings.

Willem Weterings groeit op in het Oosteind. Op 36 jarige leeftijd trouwt Willem Weterings den 19 februari 1852 met Hendrica van Boxtel.

Deze Hendrica van Boxtel geboren op 9 januari 1829 te Tilburg verhuist op latere leeftijd naar Dongen.

Ongehuwd bevalt Hendrica van Boxtel op 13 oktober 1849 van een dochter genaamd Maria.

Hendrica leert bovengenoemde Willem Weterings kennen en trouwt met hem op 19 februari 1852.

Na het gesloten huwelijk erkent Willem Weterings de dochter Maria als zijn dochter en komt dus op zijn naam te staan als Maria Weterings.

Wanneer Maria 27 jaar is leert zij Adriaan van Halteren kennen en heeft enige tijd verkering met hem.

Adriaan van Halteren is dan 22 jaar oud en geboren te Gilze-Rjen. Van beroep is Adriaan boerenknecht en woonachtig in Oosterhout.

Na enige tijd botert het niet meer tussen Maria en Adriaan en de verkering raakt uit.

Ondertussen heeft Maria tot ongenoegen van Adriaan een andere minnaar genaamd Adrianus de Jong. Dit zet kwaad bloed en van Adriaan van Halteren bezint zich op wraak.

Het proces-verbaal van het voorgevallene op de avond van 26 januari 1876.

De eerste getuige Maria Weterings oud 24 jaar wonende te Oosterhout zegt dat, toen zij op den avond van 26 januari j.l. met Adrianus de Jong stond te praten in het zogenaamde Akkerstraatje bij haar woning, beklaagde met wie zij vroeger verkering heeft gehad is komen aanlopen, gevraagd heeft wie zij was en toen zij zich bekend maakte, vlak bij haar gezicht een pistool heeft afgeschoten; dat zij daarop vreselijk bloedende is flauwgevallen, dat de wonden spoedig genezen zijn. Zij slechts weinige dagen buiten staat is geweest haar gewone bezigheden te verrichten en geen last van de verwonding heeft, uitgezonderd dat hier en daar in het aangezicht en in de mond nog hagelkorreltjes zitten en dat een tand is afgebroken.

De tweede getuige Adrianus de Jong 34 jaar van beroep schipper, wonende te Oosterhout, verklaart gelijkkluidend met de verklaring van de getuige Maria Weterings; desgevraagd zegt dat beklaagde Adrian van Halteren voor hij schoot in eene enigszins gebogen houding van Maria Weterings ging staan en nadat hij het schot gelost had ijlings weg liep, terwijl getuige hem toeriep:

"dat zult ge duur betalen".

Getuige zegt verder: "toen Maria Weterings een weinig tot zich zelf was gekomen hij haar heeft thuisgebracht, terwijl zij nog uit de mond bloedde."

De derde getuige is Hendrica van Boxtel, huisvrouw van Willem Weterings, arbeider te Oosterhout.

Zij verklaart dat Adriaan van Halteren op den namiddag van 26 januari meer dan eens ten hare huize is geweest om te vragen naar hare dochter Maria, die vroeger met hem verkeer had, doch nu voor het eerst met Janus de Jong was uitgegaan en dat hij wist waar zij was, nl. op de Hooge akker en toen dreigende is weggegaan.

Zij zegt toen ongerust hem is achterna gegaan over de Hooge akker en zoo door het Akkerstraatje weder naar huis en thuis komende hare dochter vond erg bebloed en vernam dat Adriaan van Halteren een pistoolschot op haar had gelost.

Verder verklaart zij dat beklaagde zich meerdere malen bedreigend tegen haar en haar dochter heeft uitgelaten en zeer gebelgd was door het feit dat zij de verkering had verbroken.

De beklaagde Adriaan van Halteren bekend het feit het hem ten laste gelegde. Hij zegt niet de wil gehad te hebben om Maria Weterings te raken en veel minder nog om haar te doden. Hij zegt verder dat hij alleen heeft geschoten omdat hij meende dat Janus de Jong hem met een hout wilde slaan.

Als bewijs verder was ter rechtzitting te zien: zeven hagelkorrels, enige stukjes van een prop papier, een pistool, een bonte zakdoek, een zakje met kruid en een kokertje met hagel.

VONNIS.

Het vonnis wordt uitgesproken op 22 februari 1876.

De rechtbank verklaart de beklaagde schuldig aan moedwillige verwonding, geen ziekte of beletsel tot persoonlijke arbeid veroorzaakt hebbende, gepleegd met voorbedachten rade en geleider lage en mitsdien te veroordelen tot een gevangenisstraf voor den tijd van vijf jaren en een geldboete van f 25.-ten behoeve van de Staat.

Verder zegt de rechter dat gezien de aard van het misdrijf en het karakter van de beklaagde aanleiding geven om deze de hem opgelegde gevangenisstraf in eenzame opsluiting te doen ondergaan.

J.Sibon.

Met dank aan Chris Leijten.

Gegevens: uit archief Arrondissementsrechtbank Breda. Jaar 1876 inv nr 112.

DE SUIKERFABRIEK NABIJ DE GROENENDIJKSE HAVEN

Rond 1858 brak voor de Nederlandse akkerbouw een nieuw tijdperk aan. De suikerbiet diende zich aan als nieuw gewas. Tot dan toe was de meekrap een belangrijk landbouwgewas; uit de wortels bereidde men een rode kleurstof die werd gebruikt voor het kleuren van textiel en vooral werd uitgevoerd naar Vlaanderen en Engeland. Doordat synthetische verfstoffen op de markt kwamen ontstond er minder behoefte aan de verbouw van meekrap. Ook de verbouw van raapolie liep snel terug doordat petroleum hier de vervanger van werd.

Dus zoals gezegd begon men op grote schaal met het verbouwen van suikerbieten. De meeste suikerfabrieken waren geconcentreerd in West-Brabant. De eerste beetwortelsuikerfabriek in ons land werd gesticht in 1858 te Zevenbergen. In de periode na 1860 ontstonden er alleen al in West-Brabant, waar de bietenteelt zich voornamelijk had geconcentreerd, zo'n twintig suikerfabrieken.

Een van die suikerfabrieken was die aan de Groenendijk. De oprichting vond plaats op 12 mei 1871 onder de naam "Van Campenhout & Compagnie". De suikerfabriek zou een van de grootste worden van ons land. Ten westen van de Groenendijkse haven werd ze gebouwd. Via een insteekhaven, met een lengte van 250 meter, die haaks was aangelegd op de Groenendijkse haven, konden de suikerbieten tot voor de 'deur' worden aangevoerd. De meeste bieten werden over het water aangevoerd.

Gedurende de bietencampagne was het zeer druk bij de fabriek en in de haven. Veel campagne-arbeiders kwamen van overal, zelfs uit België. In 1874 werkten er tijdens de vier maanden durende campagne 300 arbeidskrachten, hiervan waren 125 vrouwen en meisjes. In de fabriek waren er negen stoommachines die de benodigde energie leverden voor het machinepark.

Na het overlijden van Van Campenhout werd de suikerfabriek met alle toebehoren op 5 januari 1886 openbaar verkocht. De nieuwe eigenaar werd voor f 86.000,- J. Bressers uit Dongen. Tot directeur werd benoemd Henri D.J. Rogier. Onder zijn leiding werd de suikerfabriek aanzienlijk uitgebreid. Rogier wist ook de moeilijkheden, die zich in de loop der jaren voordeden met de bietenlevering, te overwinnen, zodat de fabriek steeds over voldoende grondstoffen kon beschikken.

Doordat er nog al eens conflicten waren tussen de suikerfabriek en de gemeente Dongen over de onderhoudstoestand van de Groenendijkse haven verzocht Rogier op 14 augustus 1893 om als noodmaatregel op de westelijke kade een tijdelijke smalspoorlijn aan te mogen leggen, "teneinde eventueel vastrakende schepen te kunnen lichten en de beetwortelen met de daarvoor bestemde wagentjes over de rails naar de fabriek te vervoeren". De gemeente Dongen verleende hier toestemming voor op voorwaarde dat de rails na de beëindiging van de bietencampagne zouden worden afgebroken. De fabriek liet de rails echter liggen, wat weer een conflict met de gemeente opleverde. Ook het bestuur van de Willemspolder liet weten geen prijs te stellen op het steeds opbreken en aanleggen van de rails, gezien daarmee gepaard gaand gegraveerd in hun waterkering. Doch op 3 juli 1894 gaf Dongen toestemming om de rails te laten liggen op "voorwaarde dat overdag noch 's nachts geen wagentjes ongebruikt op de rails zouden blijven staan".

Twee jaar later bezocht directeur Rogier waarschijnlijk de industrietoonstelling in Berlijn. De firma Orenstein & Koppel demonstreerde hier een elektrische smalspoorlijn. Daar de transportproblemen het voortbestaan van de fabriek ernstig in gevaar bracht, greep hij deze kans aan om door aanleg van een elektrische smalspoorlijn zo deze problemen definitief op te lossen. Op 8 maart 1897 vroeg Rogier het polderbestuur toestemming de smalspoorlijn aan te mogen leggen. De toestemming werd verleend. Met de aanleg werd zo snel mogelijk begonnen, want met het ingaan van de bietencampagne 1897 was de lijn gereed. Om op volle capaciteit te kunnen draaien, moest per dag in zeven bedrijfsuren 175 ton bieten per trein van de Dongehaven naar de fabriek worden vervoerd. Daarnaast werden ook nog bieten per schip naar de fabriekshaven vervoerd.

De capaciteit van de spoorlijn werd tot het uiterste benut en dit gebeurde als

volgt: onmiddellijk na aankomst van een uit twaalf wagens bestaande vol beladen trein bij de fabriek werden de bieten in de spoelgoot gelost. De locomotief liep ondertussen om, zodat de lege trein onmiddellijk weer kon vertrekken. Aan het haveneindpunt was inmiddels een tweede trein van twaalf wagens beladen die door de locomotief en passant, met achterlating van de lege trein, zover mogelijk werd weggedrukt. Daarna kon via een omloopspoor meteen weer met de volgeladen wagens worden vertrokken. Er was ook af en toe retourvracht in de vorm van klei die bij het wassen afkwam. Deze werd gebruikt om het terrein bij de Dongekade op te hogen.

Vijf campagnes heeft de lijn dienst gedaan. Doch ook de aanleg van deze smalspoorlijn heeft de sluiting van de fabriek uiteindelijk niet tegen kunnen houden. Mede oorzaak was ook dat de bietenteelt zich steeds meer naar het westen, met name ook de Zuid-Hollandse eilanden, ging verplaatsen. Hierdoor werd ook de locatie van de suikerfabriek aan de Groenendijk steeds ongunstiger.

De zeer bekwame directeur Henri Rogier heeft dit duidelijk ingezien. In 1901 fuseerde de fabriek met de suikerfabriek "Jansen, van Weel, Smit & Co." uit Roosendaal. Op 31 december 1901 werd het particuliere bedrijf omgezet in een N.V., de Naamloze Vennootschap "Beetwortelsuikerfabriek Groenendijk". Het doel van deze financiële manoeuvre werd spoedig duidelijk. Aan het eind van de bietencampagne 1901/1902 werd de fabriek voorgoed stil gelegd en het vrijgekomen kapitaal aangewend voor de oprichting van de N.V. Zuid-Hollandse Beetwortelsuikerfabriek te Oud Beijerland. In tegenstelling tot de suikerfabriek aan de Groenendijk beschikte men hier over uitstekende transportverbindingen.

Zo was er dus een eind gekomen aan het bestaan van de suikerfabriek aan de Groenendijk. De gebouwen en installaties van de suikerfabriek Groenendijk werden in september 1905 openbaar verkocht. De fabriek werd gesloopt. Niets ter plaatse herinnert nog aan deze voor Oosteind zo levendige periode aan de Groenendijkse Haven. Wat rest zijn slechts enkel archiefstukken en een paar foto's.

J. Sibon

Geraadpleegde literatuur:

- Oud nieuws, 1987 nr. 22 Oudheidkundige Kring "Zevenbergen".
  - Op de rails, nr. 9 september 1985.
- Oosteind in vroeger dagen, A. Minjon.

